

встановлення стосунків довірливості. Критерієм таких стосунків є відвертість об'єкта. Ефективним способом забезпечення такого рівня взаємин є співпереживання.

Співпереживання завжди діє як підкріплюючий фактор, що сприяє зближенню людей. Воно викликається різними способами. Тут відіграють роль спільні спогади про якісь події (та сама радість, хвороба), однакове ставлення до деяких сторін життя (в обох по двоє дітей, і всі хлопчики) тощо. Завдання полягає в тому, щоб у потрібний момент відповідним чином "розкритися". Особливо уважним треба бути, коли особа починає бути відвертою з приводу своїх слабостей і недоліків. Своєчасна й ідентична реакція на відвертість об'єкта викличе в нього почуття подяки. У таких випадках говорять: "Ця людина мене розуміє". І це є свідченням високого рівня довірливості.

Отже, оперативний працівник, плануючи початковий етап проведення розвідувального опитування, повинен пам'ятати, що успіх цього заходу залежатиме від його ретельної підготовки, а саме від встановлення довірливих стосунків; сприяння виникненню в об'єкта ОРД позитивного першого враження, подоланню бар'єрів у спілкуванні та використанню бар'єрів об'єкта для встановлення контакту; сприяння виникненню когнітивної та емоційної зацікавленості об'єкта ОРД до суб'єкта ОРД тощо.

Література

1. Геращенко О.С., Цільмак О.М. Тактико-психологічні особливості проведення розвідувального опитування. [Текст] / О.С. Геращенко, О.М. Цільмак / Науково-методичні рекомендації. - Одеса: РВВ ОДУВС, 2011. - 44 с. - Гриф ДСК

2. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 05.07.2011 р. № 2735-17. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана

3. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII із змін., внес. згідно із Законами України: за станом на 09.05.2011 р. № 2939-17. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

4. Психологія оперативного спілкування в діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ: [Текст]: Навчально-практичний посібник / під заг. ред. чл.-кор. АПРН України, проф. Е.О. Дідоренка; [авт. кол.: Б.І. Бараненко, В.А. Глазков, О.С. Звонко та ін.]. - Луцьк: РВВ ЛДУВС, 2007. - 552 с.

5. Психологічне супроводження оперативно-розшукової діяльності в органах внутрішніх справ [Текст]: навч. посіб. / [під ред. В.І. Барко, Ю.Б. Ірхін, Т.Р. Морозова, та ін.]. - К.: КНТ, 2007. - 96 с.

6. Чуфаровский Ю.В. Психология оперативно-розыскной и следственной деятельности [Текст]: учеб. пособ. / Ю.В. Чуфаровский. - М.: Проспект: Велби, 2008. - 208 с.

Геращенко О.С.

кандидат юридичних наук

Т.в.о. начальника кафедри ТС та ВП ОДУВС

Надійшла до редакції: 08.06.2013

УДК 343.12

ІНСТИТУТ УГОД (МЕДІАЦІЇ) У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Дерев'янкін С.Л.

Поліщук О.В.

Законодавство України передбачає єдиний порядок кримінального провадження. Це логічно витікає з принципу рівності громадян перед законом і судом, передбаченому Конституцією України. Разом з тим, у зв'язку з існуванням особливих умов, таких як, наприклад, готовність сторін до компромісу, незначна суспільна небезпека злочину, особливий суб'єкт злочину та ін. процесуальний закон допускає провадження, яке відрізняється від звичайного. У такому разі йдеться про особливі (диференційовані) порядки провадження. Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає декілька особливих порядків провадження (Розділ VI):

кримінальне провадження на підставі угод (Глава 35);
кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (Глава 36);

кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб (Глава 37);

кримінальне провадження щодо неповнолітніх (Глава 38);

кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (Глава 39);

кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (Глава 40);

кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним

знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (Глава 41).

Перераховані форми провадження є особливо важливими для кримінального процесу. Завдяки цим порядкам провадження, по-перше, створюються додаткові гарантії законності щодо дотримання прав людини під час розслідування злочину, по-друге, вони створюють можливість застосувати спрощене провадження, коли злочин не становить великої суспільної небезпеки.

Особливої уваги заслуговує кримінальне провадження на підставі угод. Цей інститут є абсолютно новим для кримінального процесу України й практики його застосування немає, але можливості його застосування для ефективного правосуддя в Україні очевидні.

Перш ніж говорити про досить новий для України порядок кримінального провадження - угоди, слушно було б дослідити досвід інших країн по застосуванню такого правового інституту.

24 липня 2002 р. Економічна і соціальна рада при ООН ухвалила резолюцію "Про основні принципи програм відновного правосуддя в кримінальних справах", яка рекомендує всім країнам розвивати та впроваджувати програми відновного правосуддя в національне судочинство. Існує декілька моделей подібного правосуддя, і найпоширенішою його формою є програми примирення жертв і правопорушників (медіація).

Відповідно до рішення ради Європейського Союзу

© С.Л. Дерев'янкін, О.В. Поліщук, 2013

“Про положення жертв у кримінальному судочинстві” від 15 березня 2001 р. медіація в кримінальних справах - це процес пошуку до або під час кримінального процесу взаємоприйнятної рішення між потерпілим і правопорушником за посередництва компетентної особи - медіатора.

На підставі цього рішення всі країни Європейського Союзу зобов'язані поширювати посередництво в кримінальних справах і забезпечувати прийняття до розгляду будь-якої угоди між жертвою та правопорушником, досягнутої в процесі посередництва.

У Франції прокурор, який вирішує питання про порушення публічного позову, вправі на власний розсуд оцінювати доцільність кримінального переслідування в кожному окремому випадку.

Існує думка, що медіація зародилася в місті Баланс. Місцевий прокурор, аналізуючи дрібну злочинність, дійшов висновку, що традиційна кримінальна юстиція “не здатна усунути незначні конфлікти; навпаки - вона їх тільки загострює”. Прокурор, звичайно, може на підставі принципу доцільності кримінального переслідування прийняти рішення про відмову в порушенні публічного позову. Однак у такому разі він “залишає незадоволеним потерпілого й культивує в злочинця почуття безвідповідальності”. З цієї причини Голова трибуналу інстанції та Прокурор Республіки Баланс спробували віднайти третій, “нестандартний” спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту. Ним і стала медіація, яка існувала спершу як правозастосовна процедура без правової регламентації. Сутність медіації полягає в такому.

Особа, яка вчинила заборонене кримінальним законом діяння, відшкодовує шкоду відповідно до мирової угоди, що її укладають сторони, а прокурор відмовляється від порушення публічного позову.

Для вирішення питання про примирення сторін залучають арбітра. У Балансі вирішили запрошувати для цього авторитетних нейтральних осіб, які знають місцеve населення й не наділені владними повноваженнями щодо сторін (свого роду “третейських суддів”). У різних кварталах міста за допомогою Комунальної ради запобігання злочинності було обрано від 4 до 6 осіб як штатних громадських “примірювачів”.

Прокурор, вирішивши, що доцільно замість традиційного кримінального переслідування застосувати примірювальну процедуру, відбирає двох із цих осіб і передає їм справу. У разі досягнення примирення самі ж громадські арбітри й контролюють виконання умов угоди.

Якщо ж сторони не примирилися або не виконують умов угоди, справу повертають прокуророві, який вирішує питання про її подальшу долю відповідно до вимог КПК.

Протягом останніх років активізувався рух за впровадження програм примирення в Східній Європі, і на особливу увагу заслуговує досвід Польщі. Серед країн колишнього СРСР лідером є Росія, де програми медіації діють протягом кількох років у 10 містах, зокрема в Москві, Пермі, Тюмені, Іркутську.

У Сполучених штатах Америки існує інститут “угоди про визнання вини”. Цей американський (англосаксонський) кримінально-процесуальний інститут є найвідомішим і найбільш вивченим вітчизняними спеціалістами. Причина такої уваги наших учених до цього інституту полягає в тому, що він найбільш “контрастує” порівняно з вітчизняним принципом встановлення істини в кожній кримінальній справі.

“Угоди про визнання” отримали процесуальне оформлення в США в XIX ст., де спочатку вони існували як правозастосовний захід (так само, як і медіація у Франції). Поступово їх було офіційно визнано і законодавцем, і суддями. Зокрема, у 1968–1970 роках Верховний Суд США в низці своїх рішень у конкретних справах визнав конституційність практики “угод про визнання вини”, фактично остаточно їх легалізувавши.

Сутність інституту “угоди про визнання вини” можна розкрити через такі положення.

В американському кримінальному процесі, як відомо, перед судом ніколи не ставилося завдання щодо встановлення об'єктивної (матеріальної) істини, тобто:

- з'ясування всіх фактичних обставин справи;
- їх юридичної кваліфікації;
- прийняття належного рішення в інтересах абстрактного публічного правопорядку (безвідносно до того, на чому наполягають сторони).

У цьому сенсі функцією американського суду є не неупереджене самостійне дослідження в кримінальній справі, а неупереджене вирішення суперечки між двома сторонами, що змагаються.

Звісно, це не означає, що суд є байдужим до істини. Він прагне встановити істину, але лише тією мірою, наскільки це є необхідним для того, щоб правильно вирішити суперечку. Тобто американський суддя є не “дослідник”, а “арбітр”.

Змагальність визнається в американському процесі більшою цінністю, ніж абстрактне прагнення до об'єктивної істини.

Між принципами об'єктивної істини й змагальності є зворотна пропорція: чим меншою мірою суд зобов'язаний шукати істину офіційно, тим більшою мірою рух кримінального процесу й доля кримінальної справи визначаються процесуальною позицією сторін (ступенем їх активності).

Суд є пасивним у збиранні доказів. Останні подають сторони, які переконують суд у правильності своєї позиції.

За такого підходу відмова однієї зі сторін від “змагання” зі своїм процесуальним опонентом має зв'язувати суд під час прийняття ним рішення по суті справи (йдеться про певну подібність цивільних процесуальних відмови від позову та визнання позову).

Якщо від кримінального переслідування відмовляється сторона обвинувачення, то суд не вправі постановити обвинувальний вирок навіть у тому разі, якщо він переконаний у його повній обґрунтованості.

І навпаки, якщо обвинувачений визнає себе винним, то суд, переконавшись у добровільності визнання, зобов'язаний винести обвинувальний вирок і призначити покарання без проведення судового слідства (навіть у скороченому обсязі).

Саме така ситуація становить зміст відомого англосаксонського інституту “оголошення себе винуватим”, про що вже йшлося. Переважно кількість обвинувальних вироків постановляють не в результаті успішного доказування з боку сторони обвинувачення, а лише тому, що на початку судового розгляду обвинувачений відповів “так” на запитання головуючого: “Чи визнаєте Ви себе винним у пред'явлених пунктах обвинувачення?”

Таке трактування змагальності загалом та інститут “оголошення себе винуватим” і породили специфічний феномен судочинства - “угоди про визнання вини”.

Література

Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.

Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р.

Дерев'янкін С.Л. "Публічність та диспозитивність у кримінальному судочинстві". - Одеса: РВВ ОДУВС, 2008 р.

Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. - Київ: "Юстініан", 2012 р. - 1224 с.

Кримінальний процесуальний кодекс України. /

Науково-практичний коментар. За загальною редакцією С.В. Ківалова, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченка. - Х.: "Одіссей", 2013 р. - 1099 с.

Дерев'янкін С.Л.

*кандидат юридичних наук, доцент
начальник кафедри кримінального процесу
ОДУВС*

Поліщук О.В.

*Старший викладач кафедри кримінального процесу
ОДУВС*

Надійшла до редакції: 18.06.2013

УДК 343.12:368.036

НАГЛЯД ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОННОСТІ ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Заворотний Я. С.

Реформування судово-правової системи неможливе без створення системи правових гарантій, які б забезпечували людині максимум правових засобів для захисту її прав і інтересів. Науково доведено й законодавчо визначено місце прокурорського нагляду як одної з ключових гарантій забезпечення процесуальних прав учасників кримінального судочинства. Одним з таких прав свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) відповідно до діючого Кримінального процесуального кодексу є право заявляти клопотання про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо. Одночасно з цим відповідними положеннями Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" передбачено нагляд за дотриманням законності при забезпеченні безпеки, що здійснюється Генеральним прокурором України та підпорядкованими йому прокурорами.

Загалом питання додержання законів під час кримінального провадження або проведення оперативно-розшукової діяльності були предметом досліджень Ю.М. Грошевого, О.Ф. Долженкова, В.С. Зеленецького, П.М. Каркача, І.Н. Козьякова, М.Й. Курочки, І.Є. Марочкина, Ю.Ю. Орлова, М.А. Погорецького, Б.Г. Розовського, В.Е. Тарасенка та інших відомих учених у галузі кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності. Проблематика протидії можливим зловживанням у сфері кримінального судочинства та оперативно-розшукової діяльності, дотримання прав людини завжди співвідносилися науковцями з питанням прокурорського нагляду. У цьому ключі важливість і водночас недостатня наукова спрацьованість питань забезпечення прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, визначає необхідність проведення додаткових досліджень у сфері дотримання гарантій прав осіб при забезпеченні безпеки учасників кримінального судочинства. Слід констатувати, що на сьогодні практично відсутні наукові публікації, присвячені наглядові за дотриманням законності при забезпеченні безпеки учасників кримінального судочинства. Звичайно, що відсутність гарантій у зазначеній сфері аж ніяк не співвідноситься з високим ступенем довіри громадян до вітчизняної системи кримінального судочинства та здатністю держави забезпечити надійний захист інтересів учасників,

головним чином - їхню безпеку.

Зайве говорити, що прокурорський нагляд є важливим напрямом забезпечення додержання законності під час кримінального провадження. Він є найбільш дослідженим видом контрольної-наглядової діяльності в кримінально-процесуальній науці й регламентований численними правовими нормами. При здійсненні прокурорського нагляду за додержанням законів органами досудового розслідування й органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, уповноважений прокурор використовує відповідні форми та методи, які дають йому можливість виявити, усунути й попередити не лише порушення законів у цій сфері, а й ті обставини, які сприяли виявленим порушенням. Повноваження прокурорів, порядок, форми й методи їх реалізації є засобами прокурорського нагляду. Основними критеріями оцінки ефективності прокурорського нагляду за додержанням законів під час кримінального провадження та при проведенні оперативно-розшукової діяльності є:

- додержання прав людини й громадянина;
- вжиття невідкладних заходів щодо поновлення порушених прав і притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності;
- своєчасність реагування на випадки порушення законності.

Не є виключенням і діяльність, пов'язана із забезпеченням безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві й мають права, передбачені нормами Кримінального процесуального кодексу. Крім того, особи, взяті під захист, мають право: подавати клопотання про вжиття заходів безпеки або про їх скасування; знати про застосування щодо них заходів безпеки; вимагати від слідчого, прокурора, суду застосування додаткових заходів безпеки або скасування здійснюваних заходів; оскаржити незаконні рішення чи дії органів, які забезпечують безпеку, до відповідного органу вищого рівня, прокурору або до суду [2, 5]. У межах нашої публікації слід умовно визначити основні сфери, де органами прокуратури має здійснюватися нагляд за додержанням прав і законних інтересів осіб, які відповідно до законодавства мають право на забезпечення безпеки: оперативно-розшукова діяльність; кримінальне судочинство; діяльність органів, які забезпечують безпеку.

Під час оперативно-розшукової діяльності серед тих,